

RÍMSKA ÚSTAVA V OBDOBÍ PRINCIPÁTU (Rímska ústava obdobia cisárstva – 2. časť)

Marek Prudovič

Abstrakt

Predkladaný článok je druhým v poradí z pripravovanej série pod názvom „Rímska ústava obdobia cisárstva“, ktorá má za cieľ popísať rímsku ústavu a jej súčasti v období cisárstva. Tento článok podrobnejšie skúma dôvody, ktoré viedli k zmene formy ústavy, ako aj ich vplyv na túto zmenu. Následne sa článok zaoberá rímskou ústavou v období principátu a skúma jej jednotlivé časti, novú ústavu cisárstva, ako aj zachovanú ústavu republiky, počas vlády Octaviana Augusta. V závere sa článok zameriava na ďalšie zmeny ústavy cisárstva od smrti Octaviana Augusta po vznik dominátu.

Kľúčové slová: Rímske verejné právo. Kríza rímskej republiky. Rímske cisárstvo. Ústava republiky. Ústava cisárstva. Octavianus Augustus.

Abstract

The presented article is the second one from the series under the title “The Roman Constitution of the Imperial Period”, which aims at describing the Roman Constitution and its parts during the period of the Empire. This article examines in detail the reasons which led to the change of the form of the Constitution, as well as their impact to this change. Subsequently, the article deals with the Roman Constitution during the period of the Principate and examines its individual parts, the new Constitution of the Empire, as well as the preserved Constitution of the Republic, during the rule of Octavianus Augustus. Finally, the article focuses on further changes of the Constitution of the Empire from the death of Octavianus Augustus to the creation of Dominate.

Key Words: Roman Public Law. Crisis of the Roman Republic. Roman Empire. Constitution of the Republic. Constitution of the Empire. Octavianus Augustus.

Úvod

V prvom článku tejto série, ktorý bol publikovaný v predchádzajúcom čísle tohto časopisu, sme sa zaoberali rímskou ústavou ako celkom, pričom sme ju považovali za pomerne

unikátny vynález Rimanov, ktorý počas mnohých storočí, v rôznej miere a nie vždy priamo, ovplyvňoval ústavný vývoj väčšiny štátov patriacich do oblasti západnej civilizácie. Na tomto základe sme sformulovali názor, že rímska ústava, v každom období svojho vývoja, tvorí spoločné nehmotné kultúrne dedičstvo celej západnej civilizácie a v rámci svetových dejín práva je unikátnym, aj keď sčasti nepísaným, dokumentom, s presahom a významom, ktorému sa vyrovná len máloktorý iný¹.

Oprávnenosť nášho tvrdenia dokladá aj tá skutočnosť, že rímske právo, najmä súkromné, sa dodnes považuje za vzor mnohých národných právnych poriadkov a patrí do základov, s ktorými sa oboznámi každý právnik už počas štúdia. Aj keď, ako sme uviedli, sa tento dôkaz týka súkromného práva, sme presvedčení, že rovnaký význam má aj verejné právo, a to vo všetkých obdobiach svojho vývoja, vrátane odborníkmi menej akcentovaného obdobia cisárstva, ktoré v Európe inšpirovalo najmä ústavné systémy v stredoveku.

Práve z tohto dôvodu sme sa rozhodli predložiť čitateľom túto sériu, ktorá má za cieľ popísať a spopularizovať aj toto menej rozpracované obdobie rímskych dejín verejného práva v rímskom cisárstve. V prvom článku sme stručne popísali vývoj rímskeho verejného práva od jeho vzniku v roku 753 pr. n. l. cez obdobie republiky až po vznik principátu v roku 27 pr. n. l. a poskytli sme tak nevyhnutný základ pre skúmanie novších dejín.

V tomto článku nadvižeme na predchádzajúci a budeme sa v ňom bližšie zaoberať obdobím krízy republiky, ktoré viedlo k vzniku cisárstva a počas ktorého sa formovalo do svojej konečnej podoby, ako aj obdobím vlády prvého principa Octaviana Augusta, počas ktorej sa cisárstvo upevnilo a získalo podobu, ktorú si vo svojej podstate zachovalo až do obdobia dominátu. V poslednej časti článku poskytneme aj prehľad zmien, ktoré nastali po Augustovej smrti až do zániku principátu.

Udalosti vedúce k vzniku principátu

Aby sme správne pochopili zmeny rímskej ústavy, ktoré viedli až k Augustovej reforme a v končnom dôsledku k zmene jej samotnej podstaty z republikánskej na cisársku, prvé príčiny musíme hľadať už na začiatku obdobia krízy republiky, zhruba storočie pred samotnou reformou ústavy, teda okolo roku 133 pr. n. l.

¹ Aj keď neskôr bolo vydaných mnoho významných dokumentov súkromného (napr. prvý francúzsky občiansky zákonník Code civil) a verejného (napr. anglická listina práv Bill of Rights) charakteru, tieto sú podstatne mladšie ako rímska ústava a ich vplyv do budúcnosti nie je možné presne určiť, len predpokladať.

V tomto období rímska republika čelila mnohým čiastkovým krízam, ku ktorým môžeme zaradiť krízu administratívneho systému na ústrednej úrovni, krízu otrokárskoho systému, krízu roľníckej vrstvy, krízu domobraneckej armády, krízu vzťahov medzi metropolou a italskými spojeneckými obcami, krízu vzťahov medzi metropolou a provinciami a nakoniec aj krízu republikánskeho politického systému.²

Práve uvedené krízy spôsobili okrem iného aj to, že rímska republika sa stala nestabilným a zraniteľným štátom, ktorého ústavný systém, najmä v podobe zmiešanej ústavy a delby moci, už nemohol fungovať tak efektívne, ako v minulosti. To viedlo k snahám niektorých vysokopostavených občanov obchádzať alebo vôbec nerešpektovať rímsky ústavný systém s cieľom získať pre seba čo najväčšiu moc.

Úrad principa totiž: „...nebol ničím iným, než obnovením primitívneho kráľovského úradu,“³ pretože to boli práve obmedzenia ako: „...rešpektovanie časového a teritoriálneho obmedzenia právomoci, kolegiálne usporiadanie a kooperácia so senátom a ľudom v niektorých prípadoch,“⁴ ktoré: „...odlišovali konzula od kráľa“⁵ a ktoré práve Octavianus Augustus pri tvorbe svojho úradu odstránil. Práve preto už tieto skoršie snahy počas republikánskej krízy môžeme v konečnom dôsledku vnímať ako tendencie, ktoré mali viesť k zmene formy rímskej ústavy, keďže sa snažili o to isté, aj keď spôsobmi, ktoré neboli úspešné.

Prvým z týchto pokusov bolo vytvorenie prvej neskorej diktatúry⁶, ktorú zastával rímsky diktátor Lucius Cornelius Sulla. V rámci svojej právomoci výrazne upravil mnohé pravidlá týkajúce sa magistratúr, napríklad upravil magistratúry plebejských tribúnov a prétorov⁷, ale zaviedol aj rôzne vekové cenzy⁸ pre zastávanie jednotlivých magistratúr. Najvýznamnejším zásahom ale bolo zrušenie princípu anuity, keďže bol vymenovaný bez časového obmedzenia. Všetky tieto zmeny pritom zmenili rímsku ústavu tak výrazne, že sa

² VYŠNÝ, P. *Svetové dejiny štátu a práva*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2017.

³ MOMMSEN, T. *The History of Rome*. Oxford: Oxford University Press, 2011. s. 973.

⁴ Ref. 3, s. 973.

⁵ Ref. 3, s. 973.

⁶ Pojem neskorej diktatúry v našom článku je potrebné odlišiť od klasickej diktatúry, ktorá bola v rímskej republike štandardnou, aj keď mimoriadnou, magistratúrou, najmä z dôvodu rozsahu právomocí oboch typov diktatúr. Aj keď aj klasickej diktatúra mala najvyššiu právomoc spomedzi všetkých magistratúr, v rámci neskorej diktatúry bola táto právomoc ešte viac rozšírená. Zároveň na klasickej diktatúre výrazne vplýval princípy anuity, stanovený len na 6 mesiacov, ktorý bol vyjadrením republikánskeho zriadenia. Neskorá diktatúra oproti tomu väčšinu princípy, ktorými sa magistratúry riadili, nerešpektovala, a to ani princípy anuity, ktorý sa v nej neuplatňoval vôbec, alebo len zdanlivo.

⁷ U prétorov napríklad predĺžil ich úradné obdobie, čím zasiahol do najvýznamnejšieho princípu anuity.

⁸ Cenzy v tomto význame znamenali obmedzenia. Aby sa rímsky občan mohol uchádzať o nejakú magistratúru, musel dosiahnuť minimálne taký vek, ktorý bol pre danú magistratúru určený.

od jeho reformy označovala aj ako Sullova ústava. Jeho pokus o prevzatie moci bol ale neúspešný a už po roku sa diktatúry vzdal.⁹

Po tom, ako sa vzdal diktatúry, už Sulla nezasahoval do rímskej ústavy a na krátky čas rímska republika opäť fungovala podľa svojej pôvodnej zmiešanej ústavy, aj keď všetky Sullove reformy, okrem diktatúry bez časového obmedzenia, ostali zachované.¹⁰

Ďalším pokusom, ktorý mal ale súkromnoprávny charakter, bola dohoda medzi Gaiom Iuliom Caesarom, Gnaeom Pompeiom Magnom a Marcom Liciniom Crassom, ktorí vytvorili prvý triumvirát. Aj keď, ako sme už uviedli, prvý triumvirát nebol verejnoprávny, *de facto* do značnej miery verejné právo ovplyvňoval, keďže jeho podstata spočívala v tom, že jeho členovia navzájom podporovali svoje záujmy a vždy aspoň jeden z nich zastával najvyššie magistratúry. Aj keď teda bola ústava *de iure* zachovaná v plnej miere, *de facto* prvý triumvirát opätovne odstránil princíp anuity. Ani tento pokus ale nebol úspešný. Po Crassovej smrti počas vojny s Parthmi v roku 53 pr. n. l. sa prvý triumvirát rozpadol a medzi jeho zostávajúcimi členmi, Caesarom a Pompeiom, nastal rozpor, ktorý vyústil do občianskej vojny, ktorá skončila v roku 48 pr. n. l. Pompeiovou porážkou a smrťou.¹¹

Keďže Rímsky štát sa v tomto období ocitol v hlbokkej kríze, rozhodol sa Caesar ako víťaz občianskej vojny skonsolidovať pomery v štáte a obnoviť jeho ústavné zriadenie, ako aj vyviesť ho z krízy. Aby mal dostatočnú právomoc na tieto úlohy, ponechal si úrad diktátora a opäť rozšíril jeho právomoc¹², rovnako ako Sulla. Princíp anuity nezrušil úplne, ale len predlžoval trvanie úradu o rovnaké, časovo obmedzené, obdobia. Po štyroch obnoveniach ale princíp anuity zrušil úplne a nechal sa vymenovať za doživotného diktátora¹³. Ani jeho pokus o prevzatie moci nebol úspešný, keďže bol v roku 44 pr. n. l. zavraždený¹⁴ a rímska republika sa tak opäť vrátila k svojmu pôvodnému systému. Navyše,

⁹ APPIÁNOS. Krize římské republiky. Praha: Svoboda, 1989.

¹⁰ ABBOTT, F. F. A History and Description of Roman Political Institutions. Boston: Ginn & Company, 1901

¹¹ Ref. 9.

¹² Napríklad zbavil úradu tribúnov ľudu, ktorí boli nedotknuteľní, pričom ich nedotknuteľnosť neporušil ani Sulla.

¹³ Lat. *dictator perpetuus*.

¹⁴ Caesar, aj keď porušil ústavné princípy rímskej republiky, bol veľmi obľúbený u obyčajných ľudí. Napriek tomu bol zavraždený skupinou senátorov vedených Marcom Iuniom Brutom, pravdepodobne nie kvôli mocenským cieľom, ale skôr kvôli obave z toho, že Caesar by sa mohol stať novým rímskym kráľom, čo by Rimania od zrušenia kráľovstva v roku 509/510 pr. n. l. nikdy nepripustili. Práve táto skutočnosť mala pravdepodobne vplyv na výslednú podobu princípatu a zdanlivé zachovanie republikánskeho zriadenia. Zároveň práve Caesarova vražda vyvolala nové nepokoje a poslednú občiansku vojnu, ktorá priamo viedla k vzniku princípatu.

Marcus Antonius, Caesarov spoločník a neskorší triumvir, úplne zrušil úrad diktátora zákonom.¹⁵

Zhruba dva roky rímska republika opäť fungovala podľa svojich ústavných princípov, ale kríza sa prehľbovala a vznikali aj nové nepokoje medzi súperiacimi stranami, ktoré vznikli práve v dôsledku Caesarovej smrti¹⁶. Z týchto nepokojov vznikla nová magistratúra s označením *tres viri rei publicae constituendae*¹⁷, ktorá sa skrátene zvykne označovať aj ako druhý triumvirát. Bola dohodou Octaviana Augusta, Marca Antonia a Marca Aemilia Lepida, ktorá bola podobná pôvodnému triumvirátu, avšak s tým rozdielom, že druhý triumvirát bol verejnoprávnou dohodou a *de iure* vytvoril novú mimoriadnu magistratúru. Appiános jej vznik popisuje ako vyústenie vyjednávania pri meste Mutina nasledovne: „*V záujme ukončenia občianskych vojen bude uzákonená nová úradná funkcia pre Lepida, Antonia a Caesara*¹⁸; *budú ju zastávať päť rokov a bude mať rovnakú právomoc ako konzulát.*“¹⁹

Druhý triumvirát bol pritom z magistratúr existujúcich počas rímskej republiky pravdepodobne najpodobnejší neskoršiemu úradu principa. Mal v podstate neobmedzenú právomoc, ale vzťahoval sa na princíp kolegiálnosti a princíp anuity, aj keď bolo stanovené dlhšie obdobie, ako bolo zvykom a zároveň ho bolo možné obnoviť na rovnako dlhé ďalšie obdobie. Zanikol kvôli nezhodám medzi triumvirmi, keď Octavianus Augustus vylúčil Lepida a následne vypukla medzi ním a Marcom Antoniom občianska vojna, ktorá sa skončila Antoniovou porážkou a smrťou v roku 31 pr. n. l.²⁰

Po faktickom zániku triumvirátu Octavianus Augustus niekoľko rokov upevňoval svoje postavenie, stále s právomocami triumvira, až sa ich v roku 27 pr. n. l. vzdal. Senát mu ich ale o pár dní vrátil a zároveň mu udelil nové tituly, najmä titul *Imperator Caesar divi filius Augustus*²¹ a titul *princeps senatus*²², čo *de facto* viedlo k zmene formy vlády na cisárstvo, aj keď *de iure* bola aj naďalej zachovaná republikánska forma vlády.²³

¹⁵ Ref. 9.

¹⁶ Medzi najvýraznejších predstaviteľov týchto strán patrili Marcus Iunius Brutus, ktorý chcel obnoviť republikánske zriadenie, Marcus Antonius, ktorý bol vyhlásený za nepriateľa štátu a Gaius Octavianus, neskôr známy ako Augustus, adoptívny syn Caesara, ktorý chcel pomstiť jeho smrť.

¹⁷ Z lat. = traja muži pre usporiadanie pomerov v štáte.

¹⁸ V rámci Appiánovho diela je ako Caesar označený Octavianus Augustus.

¹⁹ Ref. 9, s. 262.

²⁰ Ref. 9.

²¹ Z lat. *Imperator* = čestný titul rímskych vojvodcov; *Caesar divi filius* = syn zbožšteného (Gaia Iulia) Caesara; *Augustus* = vznešený.

²² Z lat. = prvý muž senátu. Práve z tohto titulu vznikol aj názov prvého obdobia rímskeho cisárstva, principátu.

²³ BLEICKEN, J. *Augustus. The Biography*. s. l.: Penguin Books, 2016.

Popísaním ústavného, politického a sociálneho vývoja rímskej republiky v období krízy sme chceli poukázať na tú skutočnosť, že rímska ústava nebola len výsledkom cieľavedomej činnosti ústavodarcu, ale aj logickým vyústením predchádzajúceho vývoja. Proces jej zmeny sa zároveň začal podstatne skôr, ako bola *de iure* reformovaná a na jej výslednú podobu výrazne vplývali aj skoršie snahy o zmenu jej podstaty, aj keď tieto neboli úspešné.

Diarchia²⁴ rímskej ústavy

Ústava obdobia cisárstva, tak, ako ju vytvoril, respektíve reformoval, Octavianus Augustus, bola tiež vynálezom Rimanov a aj keď je v súčasnosti menej akcentovaná, ako tá z obdobia republiky, bola tiež na svoju dobu unikátna a veľmi pokroková. Nejde pritom len o novú ústavu cisárstva, ale skôr o diarchiu oboch ústav, novej cisárskej a pôvodnej republikánskej, ktoré v rovnakom čase koexistovali, navzájom sa ovplyvňovali, prekrývali sa a často boli využívané aj vo vzťahu nadriadenosti a podriadenosti. Samostatná nová ústava cisárstva bola totiž jednoduchou monarchickou ústavou, čo v antike nebolo ničím výnimočným, ale keďže formálne a častokrát aj fakticky platila aj republikánska ústava, Rimania v podstate vytvorili ešte zložitejší ústavný systém, keď v prvej línii platili popri sebe dve ústavy, jedna pre republikánske a jedna pre cisárske zriadenie a zároveň ešte republikánska ústava v druhej línii obsahovala tri samostatné formy vlády²⁵.

Všeobecne ale môžeme tvrdiť, že počas takmer celého obdobia principátu bola nadradenou ústava cisárstva a pôvodná republikánska ústava sa využívala len subsidiárne²⁶, respektíve nové štátne orgány, ktoré vznikli Augustovou reformou, mali väčšiu právomoc a boli nadradené republikánskym orgánom. Aj keď pomer týchto ústav častokrát závisel od samotných principov a v zásade platilo, že čím väčšiu moc mal princeps, tým menej jej mali republikánske orgány a naopak, čím menej moci mal princeps, tým viac jej mali pôvodní magistráti, senát a ľudové zhromaždenia. Druhý prípad bol v dejinách rímskeho principátu ale skôr výnimočný.

²⁴ Diarchia v najpoužívanejšom zmysle znamená súčasnú vládu dvoch orgánov, resp. panovníkov. Ako diarchiu ústavy označujeme v rámci tohto článku stav, kedy popri sebe existujú a platia dve obsahovo aj ideovo rozdielne ústavy.

²⁵ Formami vlády máme na mysli monarchickú v podobe magistrátov, aristokratickú v podobe senátu a demokratickú v podobe ľudových zhromaždení, čo bolo samo o sebe v antike unikátnym spojením.

²⁶ Subsidiárne znamená, že sa využívala len v prípade, ak nebola v rozpore s novou cisárskou ústavou, alebo ak danú oblasť cisárska ústava neupravovala.

Keďže, ako sme uviedli, sa rímska ústava v období cisárstva vo svojej podstate skladala z dvoch teoreticky samostatných ústav²⁷, popíšeme v nasledujúcej časti článku tieto dve ústavy, pričom sa zameriame na vládu Octaviana Augusta, v ktorom sa principát upevnil a v podstate vyformoval do svojej konečnej podoby.

Ústava cisárstva za vlády Augusta

Prvou z týchto ústav, ktorá bola nadradená, bola ústava cisárstva²⁸, ktorá obsahovala v podstate len nové ustanovenia o cisárskom zriadení, zavádzala niektoré nové štátne orgány a *de facto* pripisovaním právomocí týmto orgánom uberala právomoci pôvodným republikánskym orgánom. Aj keď táto ústava vo významnej miere ovplyvnila mnohé oblasti rímskeho zriadenia, v rámci tohto článku sa zameriame len na sústavu nových štátnych orgánov, ktoré vznikli. Môžeme pritom konštatovať, že táto ústava bola monarchickou a bola veľmi podobná tej kráľovskej, čo znamená, že v rámci sústavy týchto orgánov mal všetku neobmedzenú právomoc panovník, princeps, a ostatné orgány svoju právomoc odvodzovali od neho.

Ako sme už uviedli, najvýznamnejším štátnym orgánom cisárskej ústavy, ktorý by sme, rovnako ako predtým rímskeho kráľa, mohli považovať aj za magistráta podľa republikánskej ústavy, bol samotný princeps. Aj keď Octavianus Augustus tento titul získal už v roku 27 pr. n. l., až do roku 23 pr. n. l. svoju právomoc odvodzoval z úradu konzula, ktorý zastával a až následne potreboval: „...vytvoriť novú právnu moc, ktorá mala do istej miery vykompenzovať to, čo Augustus stratil v rámci kompetencie a nadradeného postavenia v Ríme, keď sa vzdal konzulátu.“²⁹

Práve vtedy *de iure* vytvoril úrad principa, keď vymedzil, aj keď nie úplne jednoznačne, tento úrad ako samostatnú magistratúru s vlastnou právomocou, ktorú označujeme ako „...*impérium principa*.“³⁰ Jej základ tvorila právomoc plebejských tribúnov³¹, ktorú doplnil

²⁷ Radi by sme ale pripomenuli, že členenie rímskej ústavy na dva samostatné celky používame len teoreticky z hľadiska ich lepšieho popísania. Z právneho hľadiska boli obidve tieto ústavy súčasťou jednej komplexnej ústavy a to dokonca nie novej, ale stále tej pôvodnej, kráľovskej, ktorú dal Rimanom Romulus a ktorá bola len viackrát reformovaná. V skúmanom období išlo o ústavu po reforme Octaviana Augusta, ktorú zvykneme označovať aj ako Augustovu ústavu.

²⁸ V skutočnosti bola inkorporovaná do pôvodnej ústavy a nevznikla naraz v roku 27 pr. n. l., ale vyvíjala sa počas celej Augustovej vlády, počas ktorej v podstate neustále zväčšoval svoju právomoc na úkor ostatných zložiek. V rámci článku ju popíšeme v konečnej podobe, v akej ju zanechal Augustus.

²⁹ Ref. 23, s. 309.

³⁰ Ref. 10, s. 344.

³¹ Prevzatím tribúnskej právomoci sa nestal plebejským tribúnom, nakoľko v tom mu bránila príslušnosť k patricijom, ale len udelil svojmu úradu principa rovnakú právomoc. Napokon, úrad plebejského tribúna ani

prokonzulským impériom. Keďže ale prokonzulské impérium platilo len mimo mesta Rím, žiadal: „...a bolo mu udelené, právne privilegium, že sa nemusel vzdať svojho prokonzulského impéria, keď prekročil hranice Ríma a teda ho nemusel znovu prijať, keď opúšťal mesto.“³². Aj keď teda princeps formálne nebol jednoznačne zaradený v hierarchii magistratúr, svojou právomocou bol fakticky na jej samotnom vrchole, keďže mal neobmedzené konzulské impérium v meste Rím aj mimo neho, zároveň mohol na základe tribúnskej právomoci zakázať konať ktorémukoľvek magistrátovi alebo aj senátu a navyše všetky tieto právomoci mal na neobmedzený čas, keďže sa na jeho úrad neuplatňoval princíp anuity a zároveň nikto nemohol zakázať konať jemu, nakoľko nemal kolegu a teda sa na neho nevzťahoval ani princíp kolegiálnosti. Ako sme už uviedli, od roku 23 pr. n. l. ale Octavianus Augustus aj ďalej rozširoval svoju právomoc na úkor ostatných republikánskych štátnych orgánov.

Aby sme teda zosumarizovali právomoc, ktorú princeps mal na konci Augustovej vlády, a to *de iure* aj *de facto*, môžeme k nej podľa Vyšného³³ zaradiť najväčšiu prestíž a autoritu, „popularitu“, právomoc plebejských tribúnov, zákonodarnú právomoc, súdnu právomoc, možnosť zasahovať do volieb magistrátov navrhovaním kandidátov, právomoc riadiť zahraničnú a sčasti aj vnútroštátnu politiku vrátane správy časti provincií, najvyššie vojenské velenie, cenzorskú právomoc, funkciu najvyššieho kňaza, ale aj zvýšenú trestnoprávnu ochranu či kontrolu Ríma, Itálie a provincií prostredníctvom svojich úradníkov. Treba dodať, že úrad principa bol doživotný a aj keď nového principa volil senát, *de facto* sa riadil návrhom predchádzajúceho principa, aj keď výnimočne bol princeps zvolený aj inak, napríklad vojskom.³⁴

Okrem principa, ako sme už uviedli, vznikli aj nové cisárske štátne orgány, ktoré boli hierarchicky podriadené principovi a svoju právomoc odvodzovali od neho. Zaradiť k nim môžeme *praefectus praetorio*³⁵, ktorý počas takmer celého obdobia zastupoval principa v jeho neprítomnosti a môžeme ho pripodobniť k mestskému prefektovi, cisársku radu,

nepotreboval, keďže jeho právomoc získal a nedotknuteľnosť si *de facto* zabezpečil tým, že jeho právomoc bola najväčšia spomedzi všetkých ostatných a doživotná.

³² Ref. 23, s. 311.

³³ Bližšie pozri: Ref. 2, s. 78 – 79.

³⁴ Ref. 2.

³⁵ Pôvodne to bol veliteľ prétoriánskej gardy, osobnej stráže cisára, ktorý ale bol zároveň aj principovou „pravou rukou“. Aj keď to nebolo časté, za vlády niektorých principov mal práve *praefectus praetorio de facto* väčšiu moc ako princeps a niekedy bol za nového principa, napriek návrhu pôvodného principa, zvolený práve jeho *praefectus praetorio*.

ktorá ale formálne vznikla až neskôr a pôvodne mala len poradnú a kontrolnú právomoc³⁶ a cisársku kanceláriu, ktorá zabezpečovala fungovanie úradu principa.³⁷

Ústava republiky za vlády Augusta

Ako sme uviedli, popri nových cisárskych orgánoch aj naďalej fungovali pôvodné štátne orgány z obdobia republiky. Medzi magistratúry parilo v tej dobe: „...členstvo v kolégiu *XX viri*, pozícia *tribunus militum*, *kvestúra*, *edilita*, *plebejský tribunát*, *prétura* a *konzulát*.“³⁸ Zároveň si svoju existenciu zachovali aj senát a ľudové zhromaždenia. Je ale potrebné poukázať na to, že ich význam sa v období principátu zmenil a ich právomoc bola výrazne obmedzená novými cisárskymi štátnymi orgánmi.

Čo sa týka magistrátov, konzulom bolo skrátené trvanie úradu a zároveň ich právomoc výrazne obmedzovala právomoc principa, ktorý im mohol zakázať konať. Rovnako tak bola právomocou principa výrazne ovplyvnená aj právomoc plebejských tribunov. Počet prétorov sa znížil, ale svoje kompetencie si zachovali.³⁹ Cenzúra: „...ako republikánska inštitúcia skončila v roku 22 pred. n. l.“⁴⁰ Vigintisexvirát⁴¹ prešiel zmenou, keď: „...niekoľké jeho úrady boli zrušené za života Augusta,“⁴² pričom získal aj nový názov: „...úrad dvadsiatich“ (*vigintivirát*).⁴³ Ostatné magistratúry, aspoň za vlády cisára Augusta, neprešli žiadnou významnou zmenou.

Ľudové zhromaždenia si zachovali svoje právomoci, aj keď boli taktiež obmedzené právomocou principa a senát sa stal, rovnako ako v období kráľovstva, len poradným orgánom, ktorý častokrát úplne ovládal princeps. Aj keď si zachoval niektoré svoje právomoci a získal aj niektoré nové, napríklad mohol voliť magistrátov, výkon týchto právomocí bol len formálny a odrážal vôľu principa.⁴⁴

³⁶ Aj keď formálne vznikla až podstatne neskôr, Cassius Dio jej neformálne založenie pripisuje už Augustovi, ktorý ju mal zriadiť na kontrolu legislatívy v senáte, keď ju už z dôvodu vysokého veku nedokázal vykonávať sám.

³⁷ Ref. 23.

³⁸ Ref. 10, s. 374.

³⁹ KRÁL, J. *Státní zřízení římské*. Praha: Jednota českých filologů, 1921.

⁴⁰ Ref. 10, s. 377.

⁴¹ Názov môžeme preložiť aj ako úrad dvadsiatich šiestich mužov. Patrili k nim desiaty muži pre rozsúdenie žalôb, štyria prefekti pre spravodlivosť v Capue a Cume v Kampánii, traja muži s policajnou funkciou, traja muži pre razbu mincí, štyria muži pre údržbu ciest v Ríme a dvaja muži pre údržbu ciest v okolí Ríma.

⁴² Ref. 23, s. 427.

⁴³ Ref. 23, s. 427.

⁴⁴ Ref. 39.

Neskorší vývoj ústavy v období principátu a vznik dominátu

Ústava rímskeho cisárstva, ktorú označujeme v tomto období aj ako Augustovu ústavu, pretrvala v takmer nezmenenej podobe počas celého obdobia principátu a podstatne reformovaná bola až s nástupom dominátu. Napriek tomu v tomto období prešla niekoľkými menšími a menej významnými zmenami, ktoré v stručnosti popíšeme.

Najvýznamnejšia zmena v tomto období nebola právna, ale sociálna. Nové ústavné, ale aj spoločenské, zriadenie, spôsobilo zánik rímskych spoločenských skupín, patricijov a plebejcov, respektíve nobility a ostatných rímskych občanov a vytvorenie dvoch nových vrstiev, vznešených⁴⁵ a nižších. Toto členenie sa viac priblížilo k stredovekému spoločenskému zriadeniu a prehĺbilo rozdiely medzi rímskymi spoločenskými vrstvami, keďže privilégia vznešenejších boli väčšie než tie, ktoré patrili nobilita a s nižšími sa zaobchádzalo horšie, ako v predchádzajúcich obdobiach s plebejcami.⁴⁶

V rámci ústavných zmien sa ďalší vývoj významnejšie dotkol len magistratúr, keďže senát aj ľudové zhromaždenia fungovali naďalej rovnako ako za Augustovej vlády, aj keď do ich činnosti jednotliví principovia zasahovali v rôznej miere. Z magistratúr v neskoršom období zanikla edilita a väčšinu právomocí kvestorov prevzali prétori, ktorých počet sa neustále menil. Aj keď sa princeps Claudius pokúsil o obnovenie cenzúry, nebol úspešný a tá ešte v 1. storočí n. l. definitívne zanikla.⁴⁷

Významnejšou zmenou prešli všetky štátne orgány, cisárske aj republikánske, až v rokoch 284 n. l. až 305 n. l. počas vlády Diokleciána, ktorý Augustovu ústavu reformoval podstatným spôsobom, najmä odstránil jej diarchiu, čím sa rímsky štát presunul do druhého obdobia cisárskeho zriadenia, dominátu⁴⁸. Dioklecián sa tak stal prvým neobmedzeným cisárom Rímskej ríše. Aj keď, rovnako ako Augustova ústava, ani tá Diokleciánova nebola vytvorená hneď pri jeho zvolení, tradične za začiatok dominátu označujeme už začiatok jeho vlády, teda rok 284 n. l.

Zhrnutie

V rámci druhého článku série Rímska ústava obdobia cisárstva sme sa podrobne venovali historickému obdobiu predchádzajúcemu vzniku cisárstva, kríze republiky a popísali sme

⁴⁵ Patrili k nim senátori, jazdci, úradníci, veľkostatkári, vojenský velitelia a iní významnejší občania.

⁴⁶ Ref. 2.

⁴⁷ Ref. 39.

⁴⁸ Z lat. *dominus et deus* = pán a boh. Toto spojenie vyjadrovalo neobmedzené postavenie cisára v novom zriadení.

vývoj, ktorého dôsledkom bola Augustova reforma ústavy a nastolenie principátu. Následne sme zadefinovali rímsku ústavu v období principátu ako diarchickú a popísali sme jej jednotlivé časti, ktoré sme pre potreby tohto článku teoreticky rozdelili na dva samostatné celky, ústavu cisárstva a ústavu republiky, podľa stavu, ktorý bol platný na konci vlády Octaviana Augusta. Následne sme ešte poskytli krátky exkurz obdobím od Augustovej smrti do zániku principátu a v závere sme v skratke popísali vznik dominátu. Veríme, že aj v tomto článku sme preukázali, že rímska ústava ako celok bol unikátny vynález, schopný reagovať na spoločenskú a politickú situáciu, ako aj na vnútroštátne či zahraničné riziká pružnejšie, než je tomu pri súčasných, písaných, ústavách. Aj keď Augustova reforma je viac, ako ktorákoľvek predtým, výsledkom cieľavedomej činnosti ústavodarcu, myslíme si, že sme dostatočne preukázali aj veľký podiel predchádzajúcich dejinných udalostí na jej výslednú podobu. To zároveň poukazuje aj na tú skutočnosť, že aj keď zmena ústavy z republikánskej na cisársku sa môže zdať z dnešného pohľadu ako krok späť a je takmer isté, že aj samotní Rimania sa s ňou zmierovali len ťažko, dejiny preukázali, že aj tento krok bol úspešný a pravdepodobne zachránil republiku, ktorej hrozil zánik a umožnil rímskemu štátu opäť prosperovať. Napokon, dôkazom úspechu tohto kroku je aj tá skutočnosť, že obdobie od vlády Augusta sa označuje aj ako Augustov vek či *Pax Romana*⁴⁹. Išlo o obdobie, ktoré prinieslo po dlhých rokoch občiansky vojen mier, stabilitu a bezpečnosť, vďaka ktorým následne ešte viac rozkvitla rímska kultúra a civilizácia.

Záverom by sme radi uviedli, že rímska ústava obdobia cisárstva bola rovnako unikátna, ako ústava republiky. Aj keď v podstate z istého hľadiska ubrala časť slobody rímskemu ľudu, rímsky štát možno zachránila pred zánikom. Stala sa zdrojom inšpirácie mnohých neskorších ústavných zriadení a je možné, že aj v súčasnej dobe, ak si odmyslíme jej monarchickú podstatu, v nej môžeme nájsť inšpiráciu pre ďalší ústavný vývoj aj v našom právnom priestore. Rovnako významnou, inšpiratívnou a zaujímavou ale bola aj ústava v období dominátu, ktorá, aj keď s viacerými zmenami, pretrvala až do konca stredoveku. Túto ústavu popíšeme v nasledujúcom, treťom, článku tejto série.

⁴⁹ Z lat. = rímsky mier. Niekedy býva aj obdobie jeho vlády označované ako *Pax Augusta* = Augustov mier.

Zoznam bibliografických odkazov:

ABBOTT, F. F. *A History and Description of Roman Political Institutions*. [online]. Boston: Ginn & Company, 1901. 437 s. [cit. 17. 12. 2018]. Dostupné na internete: <https://ia600309.us.archive.org/18/items/historydescripti00abbouoft/historydescripti00abbouoft.pdf>.

APPIÁNOS. *Krize římské republiky*. Praha: Svoboda, 1989. 495 s. ISBN 80-205-0060-X.

BLEICKEN, J. *Augustus. The Biography*. s. l.: Penguin Books, 2016. 771 s. ISBN 978-0-140-29482-8.

KRÁL, J. *Státní zřízení římské*. Praha: Jednota českých filologů, 1921. 304 s. ISBN neuvedené.

MOMMSEN, T. *The History of Rome*. Oxford: Oxford University Press, 2011. 1049 s. ISBN 978-1-84902-305-4.

VYŠNÝ, P. *Svetové dejiny štátu a práva*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2017. 224 s. ISBN 978-80-568-0023-2.